

שז"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 99

הלכות ומנהגי יום כיפור

מנהגי ערב יום כיפור

מצווה להרבות באכילה ושתייה בערב יום כיפור, ודרשו זאת חז"ל מהכתוב "ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב", וכי בתשעה מתעניין והלא בעשור מתעניין? אלא לומר לך שכל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי¹. מכאן למדו חז"ל שיש מצווה להרבות באכילה ושתייה בערב יום הכיפורים², ולא זו בלבד אלא שיש ראשונים שכתבו שמצוות אכילה זו היא מן התורה, ויש חולקים וסוברים שהיא מדברנות בלבד והפסוק אסמכתא בעלמא³. בטעם מצווה זו נאמרו כמה פירושים ברבותינו הראשונים: יש שכתבו שהאכילה והשתיה נועדו כדי להראות שאנו שמחים בהגיע יום זמן כפרתנו, ובריבוי סעודות אלו אנו מבטאים את ביטחוננו בה' שיסלח לכל פשענו. ויש שכתבו שסעודות אלו באים כהשלמה לסעודות יום הכיפורים שגם הוא יום טוב⁴, ויש שכתבו בפשטות שהטעם הוא כדי שיהיה לנו כח לקיים ציווי ה' ולצום למחרת ביום הכיפורים⁵.

"לך אלי תשוקתי"²⁰.

האם מותר לשבת בזמן שהשליח ציבור חוזר על הוידיים או בזמן שאומר את נוסח "על חטא"?

הוידי צריך לאומרו מעומד, וכן בכל פעם שחוזר השליח ציבור לומר וידי צריכים הקהל לעמוד ולהתוודות עמו, ויאמרו יחד את כל נוסח הוידי ו"על חטא" כסדרן.

גם מי שמכיר בעצמו שלא חטא באותו חטא מעולם, יאמר את כל הוידי בלי דילוג, כיון שאמרו חז"ל (שבועות לט ע"א) כל ישראל ערבים זה לזה, והרי הוא נכלל בכללם של אותם שעברו על חטא זה²¹.

בשעת הוידי כשאומר אשמנו בגדנו וכו' ישחה מעט לסמל הכנעה ויכה באגרופו בנחת כנגד ליבו²², ולא יפסיק בדיבור בזמן הוידי, ומכל מקום אם שמע קדיש או קדושה או אמן של ברכות עונה עם הצבור²³.

מי שסיים סעודה המפסקת וברך ברכת המזון ונמלך ורוצה להמשיך לאכול האם יכול עדיין לאכול או לשתות?

אם הפסיק אכילתו קודם השקיעה רשאי לאכול ולשתות כל זמן שלא אמר בפיו או חשב בליבו שמקבל עליו את התענית, ויש חולקים וסוברים שכיון שברך ברכת המזון חשוב כאילו אמר בפירוש שמקבל עליו את התענית, לפיכך אם רוצה להמשיך לאכול ולשתות אחר ברכת המזון נכון שיתנה בפיו ולכל הפחות יחשוב בליבו קודם ברכת המזון שאינו מקבל עליו את התענית²⁴.

האם יש חיוב לנהוג בתוספת יום הכיפורים? וכמה זמן צריך להוסיף מן החול לקודש?

מצוות עשה מן התורה להוסיף מחול על הקודש

והמצוות להוציא מהם הלכה למעשה¹³. ולכן גם חולים וקטנים חייבים להרבות באכילה ושתייה ביום זה אף שאינם מתענים למחרת¹⁴, ובפרט אם אוכלים ביום למחרת רק לשעירים¹⁵.

מנהגי המלקות בערב יום הכיפורים, מה מקור המנהג וכיצד לוקים?

יש נוהגים ללקות ל"ט מלקות ברצועה בערב יו"כ לאחר תפילת המנחה¹⁶, ואין צורך להכות בחזקה, שאינו אלא זכר בעלמא כדי שיתן אל לבו לשוב בתשובה שלימה מעבירות שבידו.

סדר המלקות: הלוקה עומד מוטה פניו לצפון ואחוריו לדרום, (שעיקר חטאת האדם הוא סביב המזון, ונאמר "מצפון זהב יאתה" (איוב לו, כב), ולכן מכניע האדם את עצמו מהצד שבא לו החטא), והלוקה אומר סדר הוידי אשמנו בגדנו גזלנו וכו' שלוש פעמים, והמלקה אומר בקול "הוא רחום יכפר עוון" ג' פעמים, שהם ל"ט תבות כנגד ל"ט מכות¹⁷.

בערב יום הכיפורים האם חובה להקדים את ולהתפלל מנחה קודם לסעודה המפסקת?

מתפללים מנחה בעוד היום גדול קודם סעודה מפסקת, והיחיד אומר בסוף תפילת שמו"ע אחר הפסוק "יהיו לרצון אמרי פי", את סדר וידי "על חטא" כמו שאומרים ביום הכיפורים, ואין הש"ץ חוזר על וידי זה אלא מתפלל שמו"ע כשאר ימות השנה¹⁸, טעם וידי זה שמה יארע לאדם דבר תקלה בסעודה המפסקת ח"ו, ולא יוכל להתוודות אחר כך, מפני שהשטן מקטרג באותה שעה¹⁹.

ויש פוסקים שסוברים שצריך להתוודות גם אחר האכילה קודם חשיכה, וראוי להחמיר כדעה זו, ולכן נהגו בקהילות האשכנזים לומר "תפילה זכה", ובקהילות הספרדים נהגו לומר את הפיוט

האם מצוות ריבוי האכילה מתחילה כבר בליל ערב יום הכיפורים?

יש שכתבו שגם בליל ערב יום הכיפורים יש מצווה להרבות באכילה, כיון שהיום מתחיל מהלילה⁶, ויש אומרים שמצווה זו מתחילה רק מעלות השחר של ערב יום הכיפורים⁷.

כמה סעודות יש מצווה לאכול ביום זה?

כתבו הפוסקים בשם רבנו האר"י שיש מצווה להרבות באכילה ושתייה בערב יום הכיפורים כשיעור אכילה של שני ימים, כנגד ערב יום כיפור וכנגד יום כיפור עצמו, כמות כפולה מהרגילות שלו בכל יום, שאם רגיל בכל יום לאכול שתי ארוחות יאכל ארבע ארוחות⁸, מכל מקום אין חיוב לאכול אכילה גסה, וישתדל לכל הפחות שלא לפחות משתי סעודות פת⁹. כמו כן ישתדל להרבות בשתייה שגם בזה יש מצווה להרבות¹⁰.

יש שכתבו שניתן לקיים מצווה זו גם באכילות קטנות במשך כל היום כגון פירות, ירקות ומיני מתקה, וכן נהגו פוסקים רבים להרבות באכילות קטנות כל היום, כיון שבכל אכילה ואכילה יש מצווה¹¹.

חולה שפטור מן התענית ביום כיפור האם גם הוא חייב להוסיף באכילה בתשיעי?

יש שכתבו שאין אכילת תשיעי (ערב יום כיפור) חשובה למצווה אלא אם כן מתענה בעשירי (ביום הכיפורים), שהרי הסמיכה זאת התורה לתענית עשירי¹², ובפרט לטעמים שמצוות האכילה היא כדי להקל על הצום למחרת. אך למעשה כתבו האחרונים שכיון שנאמר לדרשה זו טעמים רבים אין ללמוד מפירוש אחד להוציא הלכה למעשה נגד שאר הפירושים, ומצווה זו אינה אלא גזירת הכתוב השווה לכולם ואין דורשין טעמי התורה

1 יומא פא, ב. עין תוס' ברכות ע"ב ד"ה כאילו, שפי' שהלימוד מכך שכתוב ועניתם בתחילה, ויש פירוש שהלימוד מכך שלא כתוב ועניתם בליל עשירי, שאחר מות תורה היום הולך אחר הלילה בכל מצוות התורה עין חזו"ע עמוד רל, וכתב שכן מצא בחת"ס (בספרו תורת משה פרשת ויקרא בדרוש לפרשת החודש יח ע"ב), ובדרשוני ח"ב דף רכז ע"ג, רלא ע"ב.
2 ברכות ע"ב, ר"ה ט ע"א, שר"ע סימן תרד סעיף א.
3 שר"ע סימן תקע סעיף ג פסק שהוא מדברנות, והביא להרמב"ם שסובר שהוא מהתורה.
4 רבינו יונה שער תשובה שער ד אות ח-י.
5 רש"י, רא"ש, מאירי, טור סימן תרד.
6 שלי"ה, הביאו המג"א סק"א, וכן דעת הא"א בוטשאטש.
7 הגר"א, והוכיח כן מלשון רש"י כתובות ה ע"א ד"ה אית ליה רווחא.
8 שו"ע הרב פסקי הסיוד סדר כפרות, בא"ח ש"א פרשת וילך ס"א, כה"ח סימן תרד סק"ב.
9 א"א בוטשאטש ס"א שהמצווה לאכול מעט יותר מאכילת יום אחד, ועל ידי כך נחשב כאכילת ב' ימים.
10 משנ"ב ב"ב סוסק"א.
11 כתב סופר סימן קיד, הגר"ח וולאז'ין, המהר"ל דרסקין (עמוד אש פ"ב אות סב), והסבא מקלם אורחות רבנו ח"ב עמוד קצט בשם החזו"א. ויש להסתפק אם מוצץ סוכריה או לועס מטטיק, אם נחשב אכילה ומקיים בה מצווה, שהרי אין כאן דבר שאוכל או שותה אלא רק טעם עיין הליכות מועד עמוד רלה הערה סא.
12 הנצי"ב בעמק שאלה פרשת וזאת הברכה שאילתא קטן אות יב, שר"ת קרן לדוד סימן סא אות ט.
13 אמנם אפשר לדרוש ולתן טעמים והבנות במצוות התורה, אך אין הטעמים יכולים להוליד השלכות מעשיות בעניני הלכה, עיין שר"ע חר"מ סימן צז סעיף יד.

14 ובפרט שעל ידי שאוכל בערב יו"כ עד סמוך לערב חוסך עצמו מלאכול בלילה, וכל מה שאפשר להסוך בעצמו שלא יאכל ביו"כ עדיף, ואם כן מקיים מצוות האכילה בשביל מעט הזמן שמתענה. חוט שני יו"כ פ"א סק"א, חזו"ע עמוד רלב-רלג, והשדי חמד מערכת יוהכ"פ סימן א אות ג כתב עוד סברא לחייבו שיתכן וירחם ה' ויתרפא למחר.
15 מקראי קודש ימים נוראים סימן לו.
16 לשון השו"ע סימן תרו סעיף ו, ועיין כה"ח ס"ק מ שאפשר גם קודם, וכן הביא לפני עץ חיים שער כז אות כא שכתב לעשות המלקות קודם המנוחה.
17 שו"ע ומשנ"ב סימן תרו סעיף ו.
18 שו"ע ומשנ"ב סימן תרו סעיף א, ה.
19 משנ"ב סק"א, חזו"ע עמוד רמט.
20 משנ"ב שם סק"א.
21 שו"ע סימן תרו סעיף ג, חזו"ע עמוד רנא.
22 לב האדם הוא בערך ד' אצבעות תחת החד בצד השמאלי, נמשך לצד פנים. ויכה ביד ימינו הכאה אחר הכאה בנחת על כל תיבה הכאה אחת אשמנו, בגדנו וכו', יד ימין צריכה להיות כפופה כאגרוף, וטוב שיהיה האגודל תחת האצבעות שהוא רמז למידת הירחמים, ויכוון לכבוש את מידת הדין. טעם הכאה זו לומר אתה הלב (דהיינו היצר הרע שמקום משכנו בלב) נרמז לי שאחטא, ויש בזה עוד טעם על פי הסוד. סימן תרו ס"ג במג"א בשם מדרש קהלת, משנ"ב ס"ק יא, חסד לאלפים אות ד, בא"ח פרשת כי תשא ס"ג, כה"ח סימן קלא סק"א ושם העתיק את הטעם על פי הסוד משער הכוונות.
23 משנ"ב ס"ק יא, חזו"ע שם.
24 שו"ע סימן תרח סעיף ג, משנ"ב ס"ק יב, אול"צ ח"ד עמוד צב, חזו"ע עמוד רנא.

בכניסת יום הכיפורים וביציאתו²⁵, ולכן צריך כל אדם לקבל על עצמו בפה ולומר 'הריני מקבל עלי תוספת יום כיפור מאכילה שתייה ועשיית מלאכה', זמן התוספת הוא כרבע שעה - עשרים דקות קודם השקיעה²⁶, ואם קשה לו יכול לקבל מצוות תוספת עד שתיים - שלוש דקות קודם השקיעה שזו התוספת המינימלית והמוכרת²⁷.

האם מברכים על הדלקת נרות לכבוד יום כיפור, ומה המנהג בברכת "שהחינו"?

בערב יום הכיפורים מדליקים נרות כמו בכל ערב שבת, ומברכים "אשר קדשנו במצוותיו וצונו להדליק נר של יום הכיפורים"²⁸, ויש חולקים וסוברים שיש להדליק בלא ברכה²⁹. מכל מקום, אם חל יום הכיפורים בשבת לכל השיטות חייבים להדליק ולברך "להדליק נר של שבת ויום הכיפורים"³⁰.

ברכת הזמן ("שהחינו")³¹ - האנשים מברכים ברכת "שהחינו" בבית הכנסת לאחר אמירת "כל נדרי", ומקבלים עליהם את קדושת היום³². והנשים נהגו לברכה בשעת הדלקת הנרות.

למנהג בנות אשכנז שמדליקות נרות ואחר כך מברכות - יברכו להדליק ואחר כך "שהחינו", ובנות ספרד שמברכות קודם ואחר כך מדליקות - לא יברכו "שהחינו" קודם הדלקת הנרות, כיון שבברכת "שהחינו" הרי הן מקבלות תוספת קדושת יום הכיפורים ונאסרות בעשיית מלאכה, שוב לא יוכלו להדליק את הנרות, לכן יברכו על ההדלקה בלבד וידליקו את הנרות, ואחר שחלצו מנעליהם, יברכו ברכת "שהחינו", ואם רוצות להמשיך בעשיית מלאכה אחר ההדלקה - ימתינו מלבדן שהחינו עד שיסיימו מלאכתם³³.

השוכח לברך ברכת שהחינו, יכול לברכה כל היום כולו עד השקיעה של צאת יום הכיפורים³⁴.

מה הם העניינים שחייבים בהם ביום כיפור? והאם יש מצווה בריבוי עניינים נוספים?

הדברים האסורים ביום כיפור הם: עשיית מלאכה, אכילה, שתייה, רחיצה, סיכה (משיחת הגוף בשמן), נעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואין חיוב כרת אלא על עשיית מלאכה ואכילה שתייה³⁵.

כתבו האחרונים שאותם המסגפים את עצמם ביום הכיפורים בעניינים שונים שלא חייבים בהם לא כדון הם נוהגים, כיון שיום הכיפורים הוא יום טוב ואין לנו אלא העניינים שקבעה לנו התורה וחז"ל, ויש אומרים שאף איסור יש בדבר, ויש בכך משום ביזוי קדושת יום טוב³⁶.

רחיצה בכיפור - מי שהתלכלכו ידיו ביום כיפור, וכן אשה שמתופלת בילדים רכים והתלכלכו ידיה האם מותר להם לשטוף ידיים עם סבון? האם מותר להשתמש בחומרי חיטוי?

אסור לרחוץ ביום הכיפורים בין בחמין ובין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור, ואם התלכלך בידי או בגופו, או שנטף דם מחוטמו - מותר

לרוחצם, שאין איסור אלא ברחיצה של תענוג, אך צריך שיהיה לשטוף רק את מקום הלכלוך בלבד ולא יותר.

אם גופו מלוכלך בכמה מקומות וטורח לרחוץ מקומות המטונפים כל אחד בפני עצמו, רשאי לרחוץ במים את כל האזור, ויכוון ברחיצתו שאינה להנאת רחיצה רק להעביר לכלוך³⁷.

אם הלכלוך לא יורד בשטיפה במים רשאים להשתמש במי סבון אם צריך לכך³⁸. כמו כן, מותר לרופא ולצוותי הרפואה לרחוץ ידיים לפני בדיקת החולה ולאחריה כהרגלם בכל השנה, כיון שכוונתן לצורך שמירה על סטריליות³⁹.

אדם שהוא אסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שרוחץ פניו אחר השנייה, לבני ספרד אפשר להקל בזה (כמובן בהירות רבה שלא יבלע מים), אולם בני אשכנז נהגו להחמיר.

אם התלכלך בשנתו ברוק סביב הפה או בהפרשות סביב העין, יכול ללחלח אצבעו במים ולרחוץ מקום הלכלוך או בכדי להעביר הלכלוך, רק יהיה שלא לרחוץ אלא מקום הלכלוך בלבד⁴⁰.

האם מותר לרחוץ את הפה אחר השנייה, ומה הדין באיסטניס שהדבר גורם לו צער ואי נעימות?

אסור לרחוץ פיו ביום הכיפורים גם אם זה גורם לו צער ואי נעימות. כיון שיש חשש שיבלע מעט מים בגורנו וחצי שיעור אסור מן התורה⁴¹, ואף אם ישטוף פיו במי פה מרים שאין חשש שיבלע אותם מצד טעמם החריף, ואף אם יבלע אותם לא יעבור על איסור דאורייתא אלא דרבנן⁴², עדיין יש לאסור מצד איסור רחיצה כדון רחיצת ידיו שאסור⁴³.

מאיזה גיל יש לחנך את הקטנים לצום?

ביום כיפור מחנכים את הקטנים לצום תענית שעות, כלומר ילדים בריאים מגיל תשע ומעלה מאחרים מעט בשעות הארוחה הקבועות שלהם, אם רגלים לאכול ארוחת בוקר בשעה תשע יאחרו מעט כפי יכולתם⁴⁴. ילד או ילדה פחות מגיל תשע אין מענים אותם כלל אפילו לשעות⁴⁵.

מגיל אחד עשר שנים לבן או לבת יש לחנכם מדברי סופרים לצום כל היום, ויש חולקים. אולם כיום שירדה חולשה לעולם יש שיצומו עד חצות היום, אלא אם כן ברור וידוע שהם חזקים בגופם ויכולים לסבול את הצום, שאז יכולים להתענות ולהשלים מדין חינוך⁴⁶.

נער ונערה שהגיעו לגיל מצוות הרי הם כגדולים לכל דבר, וחייבים להשלים את הצום. וראוי שניהו במקום ממוזג ונעים כדי שיוכלו לסיים את הצום בהצלחה, ויגיעו לתפילות בבית הכנסת רק כפי כוחם שהרי חיוב הצום הוא מהתורה ואילו חיוב התפילות הוא מדרבנן⁴⁷.

בחברת תהילים בבית הכנסת רוצים לארגן קריאת תהילים לילדים, האם מותר לחלק לילדים ממתקים ומעדנים ביום הכיפורים?

מותר לחלק לילדים ממתקים כגון בקריאת תהילים שעושים בהפסקת הצהריים ביום הכיפורים, ואין צורך שום חשש איסור, ואדרבה טוב לעשות כן לעודד את הילדים להתפלל ביום הקדוש הזה. שהרי יום הכיפורים נקרא יום טוב וצריך לכבדו במלבושים מכובדים⁴⁸, ולא נוהגים בו מנהגי אבלות שלא הוזכרו בחז"ל, בשונה משאר הצומות שיש להימנע מלתת בהם מעדנים וממתקים לילדים לפי שהם ימי צום וצער⁴⁹.

חולה או קטן שאוכל ביום הכיפורים האם צריכים לקדש קודם שיאכלו, והאם מזכירים יעלה ויבא כמו שאר ימים טובים?

קידוש - חולים שאוכלים על פי הוראת רופא ביום הכיפורים, אינם צריכים לעשות קידוש, לפי שלא תקנו חז"ל קידוש ביום הכיפורים שהוא יום תענית לכל ישראל⁵⁰.

יעלה ויבא - אם אכלו כשיעור קזית (27 גרם) לחם צריכים להזכיר "יעלה ויבא" בברכת המזון, ויאמר "ביום הכיפורים הזה ביום שליחת העוון הזה", ואם חל בשבת מזכיר גם "רצה והחליצנו", שכיון שאוכלים בהיתר נחשב יום הכיפורים כשאר ימים טובים, ומכל מקום אם שכחו ולא הזכירו אינם חוזרים.

בבתי חולים וכדו' לא ישבו שלושה חולים יחד לאכול כדי שלא יתחייבו בזימון, שאין ראוי לקבוע יחד אכילה כזו, ואף אם ארע שישבו יחד - לא יזמנו, שאין זה נחשב קביעות שהרי היו מעדיפים שלא לאכול⁵¹.

האם חולה האוכל ביום הכיפורים רשאי לעלות לתורה? ומה הדין בקריאה של מנחה?

חולה שיש בו סכנה שחייב לאכול ביום הכיפורים נחלקו הפוסקים האם רשאי לעלות לתורה, שהרי דנו הפוסקים האם חיוב קריאת התורה ביום הכיפורים הוא משום קדושת היום כמו בשבתות וימים טובים, וממילא גם מי שאינו מתענה יכול לעלות לתורה, או שמא הקריאה היא משום התענית, ולפי זה מי שאינו מתענה לא יכול לעלות לספר תורה⁵², הכרעת הפוסקים למעשה שבקריאת התורה של שחרית מותר לחולה שאינו מתענה לעלות, ואילו בקריאת ס"ת של תפילת המנחה, יש הבדל בין הספרדים לאשכנזים - לבני ספרד - שהפסטר בנביא מוסיף בברכות ההפסטה "על התורה ועל העבודה" ומזכיר קדושת היום, מותר לו לעלות היות וגם קריאה זו משום קדושת היום, אך לבני אשכנז - שאין מברכים "על התורה ועל העבודה" אלא מסיים בברכת מגן דוד, אין לו לעלות, לפי שחובת הקריאה משום התענית ודינה ככל תענית שחותם בברכת מגן דוד⁵³.

מכל מקום, חולה שאוכל בשיעורים בכל פעם פחות מכשיעור לא איבד תעניתו, כיון שלא אכל שיעור דיתובי דעתיה⁵⁴, ויכול לעלות לס"ת ולמפטיר אף בקריאת ס"ת של מנחה⁵⁵.

43 מטה אפרים ס"ג, חוט שני עמוד קלג, הגר"מ פינשטיין שמעתא דמשה עמוד תלא.

44 שו"ע סימן תרסו סעיף ב, משנ"ב סק"ו שלא הצריכו חז"ל לקטנה להקדים קודם גיל תשע.

45 שו"ע שם סוף סעיף ב, משנ"ב סק"י ד. אלא שאפשר לומר להם לא לאכול ולשתות בלילה וכן המנהג, שאין זה נחשב אפילו כתענית שעות כיון שאכלו סעודה סמוך לערב, ומכל מקום אם הם רעבים או צמאים ומבקשים לשתות או לאכול יש ליתן להם. הגרי"ש אלישיב (הלכות חג בחג ימים נוראים פ"ד הערה 7, אשרי איש ח"ג פ"ג אות א), אלף המגן אות ה, חוט שני י"ב עמוד קנה, חו"ע עמוד שלח.

46 שו"ע רמ"א שם סעיף ב, משנ"ב סק"ט, חו"ע עמוד שם.

47 שו"ע שם, חו"ע שם והוספי' אין להחמיר עליהם יותר מדי כל שיש חשש סכנה, וכמו שנאמר אל תהי צדיק הרבה, וכמעשה המוכבא בירושלמי (יומא פ"ו ה"ד), מעשה באדם אחד שהיה מולך בדרך ביום הכיפורים ובתו עמו, אמרה לו בתו אבא צמאה אני, אמר לה המתני עוד מעט נגיע לבית, ופתאום נפלה ומתה.

48 כמבואר ברמ"א בסימן תרי סעיף ד, ובמשנ"ב סק"ט, וכתבו עוד שיש להציע השולחנות בבתיים כמו בשבת, משום שנקרא שבת שבתון.

49 כמבואר במשנ"ב סימן תקנ סק"ה.

50 שו"ע סימן תריח סעיף י ומשנ"ב שם, חו"ע עמוד שז-שח.

51 כה"פ סימן קצו סק"ט, הגר"ש"ו איערבך ליתובת שלמה פ"ו אורחות ההלכה הערה 65.

52 כמבואר בשו"ע סימן תקסו סעיף ו לגבי שאר תעניות.

53 מחלוקת שו"ע ורמ"א לגבי ברכות ההפסטה במנחה בסימן תרכ סעיף ב, עיי' בכל זה בשו"ת רעק"א סימן כד, תת"ס א"ח סימן קנז, שו"ת מרחשת סימן יד, הגר"ח פלא"ג (בשו"ת לב חיים ח"ג סימן קלד, ובמועד לכל חי סימן ט"ו' את ח"א).

54 כמבואר בשו"ע סימן תריח סעיף ו.

55 שו"ת מרחשת"ש שם, וכן הורה הגר"ש"ו איערבך ש"כ פל"ש הערה קכב, ובהליכות שלמה ר"ה פ"ד אורחות ההלכה הערה 28, ודעת הגר"ש אלישיב שכל אדם מרבה באכילת פחות מכשיעור, אבל אם אוכל הרבה אכילת עד שכמעט אינו מרגיש את העינוי, אינו עולה לתורה.

25 גמרא ר"ה ט"ז ע"א, שו"ע סימן תרח סעיף א.

26 עיי' רמ"א סימן תרח סעיף ג וסימן תקנ סעיף א, ומשנ"ב שם.

27 משנ"ב שם סק"ב, ובסימן רסא ס"ק כא-כב, אור לציון ח"ב פ"ח תשובה א-ב, חו"ע שבת א עמוד רסד.

28 בשו"ע סימן תרי סעיף א הביא בזה מנהגים חלוקים, ולמעשה המנהג להדליק בברכה כפסק הרמ"א שם סעיף ב, בא"ח שא"ו וילך ס"ט, כה"פ סק"י, חו"ע עמוד רנו.

29 פרי"ח, הגר"א ועוד, ובשע"צ שם סק"ה כתב שבמדינות שאין מנהג קבוע טוב להנהיג שידליקו בלא ברכה. שו"ע שם סעיף א, ומוסיפים בברכה של י"א אף לנהגים שכשחל בחול אינם מברכים, ח"י אדם כלל קמד ס"ד, דמש"ק אליעזר סק"ג, התעוררות תשובה ח"א סימן שצט, אולם הגר"א ס"א, והמטה אפרים סימן תריט ס"ד, כתבו שבמקום שנהגו שלא להדליק כשחל בחול, גם כשחל בשבת אין מוזכרים בהדלקה את יו"כ.

31 בברכה זו אנו מודים להקב"ה שנתן לנו את היום הקדוש יום סליחה ומחילה, כמבואר בגמרא תענית ל"ז ע"ב, עירובין מ ע"ב.

32 שו"ע סימן תריט סעיף א, משנ"ב סק"ג.

33 חו"ע עמוד רנו, ויש להזהיר לנשים שנהגות לברך שהחינו בהדלקה ובאות לביהכ"נ שלא יטעו לברך שוב,

34 שע"צ סימן תריט סק"ו.

35 שזמן אומרו אפילו בשוק, עירובין מ ע"ב.

36 אלף המגן סימן תרי סק"ט, שו"ת מהרש"ל ח"ב סימן קי, וע"ע בשו"ת בצל החכמה ח"ה סימן קנב.

37 שו"ע סימן תריט סעיף א-ב, משנ"ב סק"א.

38 אור לציון ח"ד עמוד קא.

39 תורת היוולדת פ"ב סעיף טו, ואם יד לו בצוננים לא ירחץ בחמין.

40 שו"ע רמ"א סימן תריט סעיף ד, משנ"ב סק"ט.

41 רמ"א סימן תריט סעיף ד, משנ"ב סק"ק, ועיי' עוד שו"ע סימן תקסו סעיף ג, ומשנ"ב סק"א.

42 שו"ע סימן תריט סעיף ו.